

Ігор ЗАДОРЖНИЙ

НАПІВИ ЛІТУРГІЇ НАПЕРЕДОСВЯЧЕНИХ ДАРІВ ПРОСТОПІНІЯ В КОНТЕКСТІ ІРМОЛОЙНОЇ ТРАДИЦІЇ

У процесі дослідження напівів Простопінія Бокшая-Малинича нами виявлено визначальні основи ірмолойної традиції в репертуарі Простопінія. На значному джерельному матеріалі, порівнюючи ірмоси і вибрані співи літургій рукописних і друківаних ірмологіонів XVII-XIX століть та Простопінія, простежено основні закономірності та способи видозмін музичної матерії в Простопінії, виділено особливості музично-стильового оновлення ірмолойних напівів, окреслено специфічні етнолокальні ознаки усної народної традиції церковного співу, з'ясовано і уточнено джерела напівів Простопінія, окреслено зв'язки в структурі, репертуарі з ірмологіонами.¹

У нашому виступі ми зосередимо увагу на розкритті окремих аспектів, що розкривають зв'язки у напівах Літургії Напередосвячених Дарів ірмологіонів та Простопінія.

За церковним уставом Літургія Напередосвячених Дарів відправляється у визначені дні Великого Посту, Чотиридесятниці, час покаяння та смутку, на якій вірним подаються до причастя Святі Дари, освячені раніше на Літургії за чином Василя Великого, або Іоана Золотоустого.² Аналіз змісту ірмологіонів засвідчує наявність багатьох великопісних співів, зокрема Іван Югасевич у своїх рукописах записував з Літургії Напередосвячених Дарів „Да ісправится молитва моя,” „Нині сили небесні,” причасник „Вкусите і видите,” „Алілуя.” У Простопінії 1906 року І. Бокшай і Й. Малинич подають ще й розспівування текстів „Отче наш,” „Благословлю Господа,” „Благодарим Тя, Христе Боже наш,” „О імені Господні,” „Буди імя Господнє,” чого не спостерігається в рукописних збірниках. У друківаних Ірмологіонах, зокрема львівських 1709, 1757 рр., почаївському виданні 1794 року, зафіксовані напиви ектеній, „Єдин свят,” „Благословлю Господа.” Саме це зумовило необхідність більш детально простежити спільне і відмінне в напівах ірмологіонів і Простопінія.

Так, проведений порівняльний аналіз строф 140 псалма „Да ісправится молитва моя,” „Господи возвах к Тебi, услыши мя,” „По-

¹ І. З. Задорожний, *Простопініє Бокшая-Малинича в контексті української ірмолойної традиції (на матеріалі ірмосів та вибраних співів літургій)*. Дис. ... кандидата мистецтвознавства: 17.00.03 (Львів 2007).

² А. Соланський (упор.), *Літургія Напередосвячених Дарів* (Ужгород 2002) 3-6.

ложи, Господи, храненіє устом моїм,” „Не уклони сердца моего” з Простопінія та ірмологіонів виявив варіантність у їх мелодико-ритмічній будові. Проте найбільше співпадань музичного матеріалу цих строф у Простопінії та в почаївському друці 1794 року (хоч і спостерігаються незначні ритмічні видозміни у Простопінії, пропуски окремих мотивів). Поряд з цим, опираючись на методику О. Цалай-Якименко, яка виявила часомірні принципи організації у сакральних монодійних напівах,³ у віршових рядках „Да исправится молитва моя, яко кадило пред Тобою” у різних збірниках ми спостерігаємо подібність метричних показників. Так, при різних масштабах долей у музично-віршових рядках, у Простопінії метрична схема $(5 + 6^+) + (6^+ + 7^+)$ половинних тривалостей, а в почаївському Ірмологіоні $(5 + 8) + (6^+ + 7)$ цілих (див. приклад 1 – 2)

The image shows a musical score in G major, 3/4 time, for the beginning of Psalm 140. The lyrics are in Ukrainian: "Да исправится молитва моя, яко кадило пред Тобою". The score is divided into four lines, each with a metrical marking above it: 5, 6+, 6+, and 7+. The notes are connected by slurs, and the lyrics are placed below the notes.

Приклад 1. Початкова строфа 140 псалму з Літургії Напередосвячених Дарів Простопінія 1906 р.

³ О. Цалай-Якименко, *Київська школа музики XVII століття* (Київ – Львів – Полтава 2002) 67-101.

5 0

Да не спр - вит - ея

8 0

мо - лит - ва мо - я,

6⁺ 0

я - ко ка - ди - ло

7 0

пред то - бо ю:

Приклад 2. Початкова строфа 140 псалму з Літургії Напередосвячених Дарів з почаївського Ірмологіона 1794 року

Зауважимо, що на тлі варіантності мелоритміки строф 140 псалму, як у львівських друках 1709 та 1757 років, так і в рукописних ірмологіонах Югасевича простежується також певна стабільність та схожість метричної структури у музично-віршових рядках (див. приклад 3 – 5).

5 0

8 0

Да ся не спр - вит мо - лит - ва мо - я

5 0

7 0

я - ко ка - ди - ло пред то - бо - ю:

Приклад 3. Початкова строфа 140 псалму Літургії Напередосвячених Дарів з друкованого Ірмологіону 1709 р.

Музичний запис початкової строфи 140 псалму з Літургії Напередосвячених Дарів з друкованого Ірмологіону 1737 року. Музика записана на двох нотних лінійках у тоні двох бемоль (соль-мінор), метр 4/4. Текст піснотлумачення: Да і справит ся мо ли тва мо я я ко ка ди ло пред то бо ю.

Приклад 4. Початкова строфа 140 псалму з Літургії Напередосвячених Дарів з друкованого Ірмологіону 1737 року

Музичний запис початкової строфи 140 псалму з Літургії Напередосвячених Дарів з Ірмологіона 1809 року І.Югасевича. Музика записана на трьох нотних лінійках у тоні двох бемоль (соль-мінор), метр 4/4. Текст піснотлумачення: Да ся ис пра вит мо ли тва мо я я ко ка ди ло пред то бо ю.

Приклад 5. Початкова строфа 140 псалму з Літургії Напередосвячених Дарів з Ірмологіона 1809 року І.Югасевича

Враховуючи досить складну мелоритмічну структуру музичної складової строф 140 псалму, слід відзначити, що у церковноспівочій практиці відбувались і певні зміни у способі розспівування текстів. Так, зокрема, у Простопінії, на відміну від рукописних і друкованих ірмолоїв, подано два варіанти розспівування строфи „Да ісправитя.” Один – розспівної фактури, у якому спостерігаємо тотожність мелоритміки з відповідником з почаївського Ірмологіона, інший – силабичного викладу (приклад 6), більш стислий, в якому помітний зв’язок з напівом „Алилуя” з Літургії Напередосвячених Дарів рукописного Ірмолая кінця ХІХ століття

(№ I-469 Закарпатського краєзнавчого музею)⁴ та з рукописного збірника 1895 року Порфірія Гангура⁵ (приклад 7).

Водночас у короткому варіанті розспівування строфи „Да ісправитися” з Простопінія досить чітко проявляються народнопісенні інтонації, зокрема спільні контури мелодики з давньою щедрівкою „Ой гордопишний пан-господарю” (приклад 8).

Простопініє 1906р.

Приклад 6. Музично-віршовий рядок короткого напіву „Да ісправитися” з Простопінія 1906 р.

Приклад 7. Алілуя з Літургії Напередосвячених Дарів з рукописного Ірмолюя I-469 ЗКМ, (арк. 16, ряд. 4) та рукописного збірника 1895 року Порфірія Гангура (арк. 67)

Приклад 8. Початковий та заключний рядок української народної пісні „Ой, гордопишний пан-господарю” (див.: Хорові твори М. Леонтовича. – К.: Музична Україна, 1977)

Використання короткої, більш простої за структурою мелодії для напіву „Да ісправитися” зумовлене практичною потребою забезпечити єдність при співі парафіян, оскільки під час відправи відбувається антифонне виконання цього псалма між читцем (в більшості священником, або священниками) та *ликом* – присутніми

⁴ Ю. Ясиновський, *Українські та білоруські нотолінійні Ірмолюї 16 – 18 століть* (Львів 1996). За каталогом ірмологіон №1087.

⁵ Рукописний збірник Порфірія Гангура 1895 року – це один із варіантів рукописного Ірмолюя, що використовувався у богослужбовій практиці Удудом Юрієм Олексійовичем (1922-2001), який дякував в с. Конопівцях та у Підгорянській греко-католицькій церкві м. Мукачева. Рукопис зберігається в сім'ї Удудів в м. Мукачеві.

християнами, що беруть участь у відправі. І лише при заключному виконанні строфи „Да ісправитися” всі парафіяни продовжують співати рядок „Воздіяніє руку мою жертва вечерня,” але вже у варіанті розспівної фактури.

Тобто, у цілісному виконанні композиції псалму простежуємо чітку модель, у якій кожна нова строфа, що має розспівну, мелізматичну структуру поперемінно чергується з першою строфою, музичний матеріал якої контрастний, силабічного викладу (див. Модель 1).

Модель 1

- **Священик:** 1. Да ісправитися... (матеріал А)
- **Лик:** Да ісправитися... (матеріал в, короткий варіант мелодії)
- **Священик:** 2. Господи возвах к Тебі... (матеріал С)
- **Лик:** Да ісправитися...в
- **Священик:** 3. Положи Господи ...D
- **Лик:** Да ісправитися...в
- **Священик:** 4. Не уклони сердца моего...Е
- **Лик:** Да ісправитися...в
- **Священик:** 1. Да ісправитися молитва моя, яко кадило пред Тобою... А
- **Лик:** (продовжує 1 строфу) Воздіяніє руку мою жертва вечерня ...А

Таким чином, вимальовується наступна схема композиції словесного тексту – А-в-С-в-D-в-Е-в-А, однак, враховуючи повторення музичного матеріалу, ця схема набуває простішого виду – А-в-А¹-в-А²-в-А³-в-А.

Безперечно, відповідна практика виконання цього псалма побудована на основі складених богослужбових традицій, коли новий текст стихів чергується з приспівом-рефреном. Таку форму ми спостерігали у музичному матеріалі воскресних ірмосах 7 гласу Простопінія.

Цілком інший характер компонування музичного матеріалу в напіві „Нынѣ силы небесныя” (виконується замість херувимської під час перенесення Святих Дарів священиком із жертovníка на престіл). У Простопінії це спрощений, онароднений, пісенний варіант (див. приклад 9) у якому розспівування тексту відбувається на основі декількох мелодико-ритмічних зворотів. Тут у кожній строфі виділяються опорні II-V-I ступені, тоді як в зразках з Ірмологіонів домінує мелізматична та розспівна фактура, широкого дихання.

Тіхо. *p* II V I
 Ны — нѣ — сѣ — лы — — — — — не — бѣ — ны — а, съ — на — ли — не — ви — ди — ло — сѣ — жѣ — тѣ :
p II V I
 Ге — бо — вѣ — дѣ — тѣ Царь — сла — вы, вѣ — дѣ — тѣ Царь — — — — — сла — ны.
p II V I
 Ге — — — — — жи — тво — та — тѣ — на — а со — вѣ — шн — на, до — рѣ — но — — — — — сѣ — сѣ :
p II V I
 Бѣ — — — — — ро — ю — и — лю — бо — ві — ю — при — стѣ — пі — амъ, да — при — част — ни — цы — жи — вѣ — ны — а — вѣ — дѣ — тѣ.
p II V I
 Я — — — — — а — — — — — ли — — — — — а, Я — — — — — а — — — — — ли — — — — — а, Я — — — — — а — — — — — ли — — — — — а.

Приклад 9. „Нині сили небесня” з Простопінія

Короткі мелодичні звороти з напіву „Нынѣ силы небесныя” застосовуються в Простопінії і в кінонику (причаснику) „Вкусите, и оувидете” (приклад 10), у якому показовим є розподіл музичного матеріалу в кожному віршовому рядку: у перших двох текст розспівується за однаковою ритмічною структурою (6+6 четвертних тривалостей), в заключному – (3 +3 + 3).

1 6 6
 Вку си — те и оу — ви — ди — те
 2 6 6
 я — ко — бла — гъ — Гос — подь, я — ко — бла — гъ — Гос — подь
 3 3 3
 я — — — — — ко — бла — гъ Гос — подь.

Приклад 10. Причасник з Літургії Напередосвячених Дарів з Простопінія

При цьому простежується спільність із віршовими розмірами народних пісень, зокрема колядок, у яких зустрічаємо силабічну структуру (5+5)⁶ (приклад 11).

вку - си - те и оу ви - ди - те я - ко благ Гос - подь

Пу-шов Вас-иль-ко гус-лі лу - па - ти в кенд - ро - ву

Приклад 11. Порівняння ритмічної структури мелодики причасника та колядки записаної на Перечинщині Ф. Колесою

Окрім виявлених спільних ритмічних форм у причаснику „Вкусите, и оувидете” та колядці, наближеними до народнопісенних інтонацій є і терцієві ланки-мотиви спадного руху, на основі яких розспівуються піввірші „яко благ Господь,” „яко благ Господь,” „яко благ Господь” (див. приклад 10).

Відмітимо, що мелодичні звороти причасника „Вкусите, и оувидете” складають основу напівів „алилуя” у Простопінії (приклад 12).

Ал - ли - лу - ія, ал - ли - лу - ія

ал - - - ли - - лу - - - ія

Приклад 12. „Алилуя” з Літургії Напередосвячених Дарів з Простопінія

Крім того, спостерігаємо збереження повторів тексту у напівах Простопінія, наприклад, слів „Цар слави, входить, Цар слави” у піснеспіві „Нынѣ силы небесныя,” а в причаснику „Вкусите, и оувидете” – „яко благ Господь, яко благ Господь, яко благ Господь,” що є характерним для композиції словесних текстів в ірмологіонах.

⁶ Ф. Колеса, *Музикознавчі праці* (Київ 1970) 428-440.

Скорочення масштабів композицій, ритмічні видозміни у напівах Простопінія бувають настільки значними, що віднайти зв'язок можна лише на рівні окремих контурів мотивів чи фраз. Це добре ілюструє порівняння мелоритміки „яко благ Господь” та „алилуя” з Простопінія та з рукописного Ірмологіона 1809 року І. Югасевича (приклад 13 - 14).

Простопініє 1906 р.

Приклад 13. Піввірш причасника Літургії Напередосвячених дарів з Просто пінія

Простопініє 1906р.

Ірмологіон Югасевича 1809р.

Приклад 14. Спільні мелодичні звороти

Такі ж зміни спостерігаємо у початковій фразі „алилуя” з Простопінія при порівнянні з відповідним напівом з Ірмолюю І. Югасевича 1809 року (Приклад 15 - 16).

Приклад 15. Початкова фраза „Алілуя” з Літургії Напередосвячених Дарів Простопінія

Ірмологіон Югасевича 1809р.

Приклад 16. Напів „Алилуя” з Літургії Напередосвячених Дарів з Ірмологіона 1809 р. І. Югасевича

Отже, використання декількох мелозворотів спільної мотивно-фразової будови, їх компонування у напівах „Нынѣ силы небесныя,” „Вкусите, и оувидете” та „Алилуя” у Простопінії вказує на відмінності в порівнянні з ірмологійними зразками, хоч при цьому зберігається зв'язок між ними на рівні окремих мотивів та фраз.

Застосування типових мелоритмічних зворотів одна з характерних особливостей напівів „Отче наш,” „О імені Господні,” „Буди імя Господнє” в Літургії Напередосвячених Дарів Простопінія. Саме для розспівування цих текстів використано перший і другий мелозворот *сугубої* ектенії (Приклад 17).

Го - спо - ди по - ми - луй Гос - по-ди по - ми - луй

От - че наш и-же є-си-на-не-бе-сєхъ, да-свя-тить-ся и-мя Тво - є

Приклад 17. Спільні мелозвороти *сугубої* ектенії та напіву „Отче наш” з Простопінія

Разом з тим, спільність рис мелоритміки добре простежується в мелозворотах *сугубої* ектенії з Простопінія та з друкованих збірників, зокрема почаївського Ірмологіона 1794 року (арк. 200 зв.), хоч у Простопінії відбулись помітні інтонаційні зміни (півтонові тяжіння), що відносимо до впливів фольклорного походження.

Висновки

Таким чином, узагальнюючи наші спостереження, слід відзначити, що в Літургії Напередосвячених Дарів Простопінія Бокшая-Малинича простежується як збереження музичного матеріалу давніх ірмологійних напівів, так і яскраво демонструються особливості усної церковно-співочої практики. Використання короткої, стислої моделі розспівування початкової строфи „Да исправится молитва моя,” яка близька до народнопісенних інтонацій, безперечно, зумовлено практичною потребою забезпечити можливість співу всіх парафіян, пошуком стислої і лаконічної форми в антифонному виконанні строф (між священником і парафіянами).

Стиснення композиційної будови та звуження музичного матеріалу у напівах „Нынѣ силы небесныя,” „Вкусите, и оувидете,” „Алилуя” Літургії Напередосвячених Дарів Простопінія, у яких використано короткі поспівки-звороти для розспівування текстів, засвідчує закріплення спрощених мелодичних форм, які в інтонаційно-ритмічній будові виявляють спільність з ірмологійними

напівами, а також спорідненість з фольклорними пісненими зразками, що сприяло їх легшому запам'ятовуванню, забезпечувало доступність для колективного всенародного виконання і активного духовного функціонування напівів у церковно-співочій практиці.

Лаконізм виразових засобів, спрощення мелоритміки і композиції, фольклоризація напівів виразно ілюструють тенденції до музично-стильового оновлення давніх архаїчних форм традиційного ірмологійного співу в умовах богослужбової практики Мукачівської єпархії.

Кафедра співу, диригування
і методики музичного виховання
Мукачівській державній університет
вул. Ужгородська 26
5, м. Мукачево, 89600, Україна

Ігор Задорожний

OBSAH

<i>Predhovor</i>	7
Vojtech BOHÁČ, <i>Prvý Irmologion nápevov Prešovskej eparchie</i>	9
Peter DUFKA SJ, <i>Duchovné aspekty byzantskej hudby</i>	21
Nicolae GHEORGHITĂ, <i>The Byzantine Chant in the Romanian Principalities during the Phanariot Period (1711-1821)</i>	35
Ioakim HOLOŠNJAJ, <i>Югославянски Грекокатоліки, їх церковне шпиванє, з окремиим огляднуцом на Мукачевске Простопиние</i>	83
Ivan IVANOV, <i>Литургическа характеристика на средновековните музикални трактати – образ на културния и църковен византийско-славянски регион през XIV-XV век</i>	91
Jurij JASINOVSKIJ, <i>Слов'янська та руська реценція візантійської гимнографії та літургійного співу</i>	129
Evžen KINDLER, <i>Bohuslav Martinů and Prostopinie (Modernity of Traditional Liturgical Chant)</i>	149
Šimon MARINČÁK, <i>K problematike hudobnej praxe byzantskej katolíckej cirkvi na Slovensku</i>	157
Jurij MEDVEDYK, <i>Реценція іконославильних пісень українського Полісся, Поділля, Волині та Галичини в співочій культурі XVIII-XIX ст. Мукачівської єпархії</i>	165
Ivan MOODY, <i>Tradition and Modernism in Serbian Church Music in the 20th Century</i>	195
Dávid PANCZA, <i>Nápevy pre spev stichúr. Problematika spojenia textu s melódiou a možné riešenia</i>	201
Stephen REYNOLDS, <i>Prostopinije in A.D. 2010: Sources, Scholarship, Situation in America</i>	225
Sloan ROLANDO, <i>Uncovering the Place and Origin of Carpatho-Rusyn Chant</i>	253
Róbert SARKA, <i>Hudba, duchovný svet a teológia</i>	301
Natalija SYROTYNSKA, <i>Українська сакральна монодія у європейському просторі</i>	313
Daniel ŠKOVIERA, <i>Philologus ante portas II. Poznámky k slovenským prekladom liturgických hymnov</i>	323
Maria TAKALA-ROSZCZENKO, <i>The Office for the Ruthenian feast of the Holy Eucharist in early historical and hymnographic documents</i>	339

ОБСАН

Lucia TAKÁČOVÁ, <i>Sakrálne elementy v byzantskej svetskej hudbe</i>	351
Stefka VENKOVA, <i>Някои особености на източнокатолическата литургиялна музика в България</i>	365
Igor ZADOROŽNYJ, <i>Наніви Літургії Нанередосвячених Дарів Промінія в контексті ірмолоїної традиції</i>	373
Marcela ZORVANOVÁ, Lucia LOVÁŠOVÁ, Dávid ZORVAN, <i>Kantorský kurz v Košickom apoštolskom exarcháte – jeho genéza, priebeh a výsledky</i>	385

ORIENT ALIA E T OCCIDENT ALIA

ANALEC TA
INS TI TU TI S TUDIIS SPIRI TUALI TA TIS
ORIEN TALIU M OCCIDEN TALIU MQUE PROVEHENDIS
NOMINE P. MICHAELIS LACKO APPELLATI

Editor:
Šimon MARINČÁK

STAV VÝSKUMU MUKAČEVSKO-UŽHORODSKÉHO NÁPEVU

SÚBOR ŠTÚDIÍ

KOŠICE
2010

© Centrum spirituality Východ – Západ Michala Lacka v Košiciach,
vedeckovýskumné pracovisko Teologickej fakulty Trnavskej
univerzity, 2010.

Centrum spirituality Východ – Západ Michala Lacka
Komenského 14, 040 01 Košice
tel. 055/72 667 39
fax: 055/72 667 15
e-mail: info@csvzml.org
www.csvzml.org

Vojtech BOHÁČ
Peter DUFKA SJ
Nicolae GHEORGHITA
Ioakim HOLOŠNĽAJ
Ivan IVANOV
Jurij JASINOVSKIJ
Evžen KINDLER
Lucia LOVÁŠOVÁ
Šimon MARINČÁK (editor)
Jurij MEDVEDYK
Ivan MOODY
Dávid PANCZA

Stephen REYNOLDS
Silouan ROLANDO
Róbert SARKA
Natalija SYROTYNSKA
Daniel ŠKOVIERA
Maria TAKALA-ROSCZENKO
Lucia TAKÁČOVÁ
Stefka VENKOVA
Igor ZADOROŽNYJ
Dávid ZORVAN
Marcela ZORVANOVÁ

Za obsah jednotlivých štúdií zodpovedajú ich autori.

ISBN 978-80-7141-676-0

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>